

аналізованих рішеннях на офіційному рівні 1) розкрито, а згодом уточнено і збагачено зміст цієї конституційно визначеної можливості; 2) визначено види суб'єктів надання правової допомоги; 3) неодноразово підтверджено загальний характер дії норми права, закріпленої в ч. 1 ст. 59 Конституції України, а також конкретизовано сфери реалізації права на правову допомогу; 4) усунуто неоднозначність розуміння правового припису, закріпленого в ч. 2 ст. 59 Конституції України, стосовно фізичної особи, яка може забезпечити підозрюваному, обвинуваченому та підсудному функцію захисту в кримінальному судочинстві; 5) визначено соціальну значимість права кожного на правову допомогу через здійснювану ним превентивну функцію; 6) акцентовано на необхідності гарантування державою цього конституційного права через необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання правової допомоги; 7) за змістом ст. 64 Конституції України підтверджено неприпустимість обмеження конституційного права кожного на правову допомогу у жодному випадку, в тому числі в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану.

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 22 лютого 2016 р. : Офіц. Текст. Київ : Алерта, 2016. 80 с.

2. Рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року 13-рп/2000. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text> (дата звернення: 18.02.2026).

3. Рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року N 23-рп/2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text> (дата звернення: 17.02.2026).

4. Сердюк І. А. Поняття та особливості акта тлумачення норм права. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Дніпро, 2016. № 3. С. 79-86.

5. Чаюн М. Г., Кириченко Ю. М., Кидисюк Р. А. та ін. Правові позиції Конституційного Суду України в рішеннях і висновках (1997-2003 роки). Київ : Атіка, 2003. 336 с.

Павло ДОВГОПОЛ

начальник Запорізько-Нікопольського відділу надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного управління надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги, аспірант кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ПРИНЦИП ДОСТУПНОСТІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Безоплатна правнича допомога гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Система безоплатної правничої допомоги в Україні створена з метою реалізації конституційного права кожного на професійну правничу допомогу. З огляду на сучасні соціально-економічні виклики, процеси цифровізації, трансформації правової системи та зростання кількості вразливих категорій населення, зазначена проблематика набуває ще більшої актуальності та практичного значення.

Забезпечення реальної, а не формальної доступності безоплатної правничої допомоги є одним із ключових індикаторів рівня розвитку правової держави та дотримання принципу верховенства права [3; 4; 6], що набуває особливої ваги в умовах кризових викликів та євроінтеграційних процесів України.

У ст. 5 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02 червня 2011 р. [1] (далі – Закон) закріплено основні принципи державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги – верховенство права; законність; доступність безоплатної правничої допомоги; забезпечення якості безоплатної правничої допомоги; гарантоване

державне фінансування. У межах цієї роботи увагу буде приділено змісту та особливостям реалізації принципу доступності безоплатної правничої допомоги в умовах воєнного стану. Адже принцип доступності безоплатної правничої допомоги, на нашу думку, є одним із принципів, що сьогодні зазнає найбільшої вразливості у своїй реалізації. І хоча першопричиною цих викликів стала тимчасова окупація територій України ще у 2014 р., однак саме повномасштабне вторгнення та введення правового режиму воєнного стану 24 лютого 2022 р. суттєво масштабувало цю проблему до рівня системної.

Чинне законодавство не містить дефініції принципу доступності безоплатної правничої допомоги. Якщо звернутися до Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року [2], доступність часто трактується насамперед через призму фізичної інклюзивності – забезпечення безперешкодного доступу до будівель, інформації та послуг. Безумовно, інфраструктурна складова, що включає облаштування приміщень, розгалужене територіальне покриття та належне фінансування цих видатків з бюджету, є необхідним базисом системи. Однак, з точки зору правової доктрини та практики Європейського суду з прав людини, концепція доступності правової допомоги є значно ширшою.

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ (зокрема, у рішенні «Ейрі проти Ірландії» [5]), право на доступ до правосуддя та правової допомоги, що закріплене у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, має бути практичним та ефективним, а не теоретичним чи ілюзорним. Відтак, доступність безоплатної правничої допомоги слід розглядати як комплексне правове явище. Це не лише фізична безбар'єрність точок доступу, а й процедурна та нормативна гнучкість – наявність зрозумілих, не обтяжених надмірним формалізмом механізмів отримання правничої допомоги всіма суб'єктами, незалежно від їхнього місцеперебування чи обставин, викликаних воєнним станом.

Першим викликом для забезпечення принципу доступності в умовах воєнного стану стала тимчасова окупація територій України. Закон було доповнено лише у липні 2021 р. пунктом про те, що суб'єктами права на безоплатну вторинну правничу допомогу є люди, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Зокрема, такі суб'єкти отримують безоплатну вторинну правничу допомогу лише з питань, що пов'язані зі збройною агресією російської федерації та тимчасовою окупацією території України.

Для дотримання права людини на тимчасово окупованих територіях в отриманні безоплатної правничої допомоги система наважилась на крок зміни процедурного підходу в ідентифікації осіб, які перебувають на таких територіях. Зокрема, чинне законодавство лише з серпня 2023 р. дозволяє подавати таким особам звернення без електронного підпису із застосування процедури фізичної ідентифікації із залученням як мінімум двох працівників системи безоплатної правничої допомоги.

Цей механізм реалізується за рахунок використання електронних комунікацій. Суб'єкт права під час подання звернення без електронного підпису залучається до відеоконференції, під час якої демонструє під протокол документи, які посвідчують особу, а також які підтверджують, що він перебуває на тимчасово окупованій території. Такий механізм безумовно має ризики у вигляді спотворення інформації і неможливості технологічного підтвердження проживання особи на ТОТ (використання IP адресу, геолокації тощо).

Доступ до безоплатної правничої допомоги можна охарактеризувати як комплекс нормативно-правового і регламентного забезпечення, який створює стійке та стабільне середовище, в якому кожен хто має право на безоплатну правничу допомогу, або її потребує має відповідні способи її отримання.

З точки зору правового регулювання до доступу спершу слід віднести категорії суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу. У 2025 р. Закон був доповнений і ще однієї ключовою категорією, поява якої викликана воєнним станом та бойовими діями. А саме пунктом 28-1 ч. 1 ст. 14, близькі родичі та члени сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин. Втім лише щодо питань, які стосуються захисту їх прав та інтересів, пов'язаних зі зникненням родича безвісти за особливих обставин.

В умовах воєнного стану при реалізації принципу доступності важливим є розвиток цифрових та дистанційних сервісів. Зокрема, першочергово дистанційне надання правничої допомоги закріплене у нормативно-правових актах. На основі чинного правового регулювання система налічує 2 дистанційні сервіси – чат-бот та гаряча лінія, які забезпечують майже 50% від усієї кількості звернень за правничими послугами.

Наскрізним питанням забезпечення доступу до безоплатної правничої допомоги є участь органів місцевого самоврядування та органів державної влади. Чинний Закон

встановлює за цими органами обов'язок у наданні безоплатної первинної правничої допомоги. Досвід системи БПД при взаємодії з органами місцевого самоврядування та органами державної влади є досить позитивним. Оскільки принцип доступності – це не тільки забезпечення інклюзивного та безбар'єрного фізичного доступу до приміщень, а ще й територіальним покриттям України. Ефективна співпраця реалізована у вигляді консультаційних пунктів доступу до правничої допомоги – це особливо актуально для територій, які включені до переліку таких, де ведуться активні бойові дії.

Таким чином, принцип доступності до безоплатної правничої допомоги є комплексним поняттям, яке охоплює як фізичну доступність (безбар'єрність), територіальне покриття, ефективну партнерську взаємодію, цифровий/дистанційний доступ до послуг, суб'єкту приналежність та містить інші складові, які забезпечують безперерйну можливість отримати правничу допомогу. Досліджувана проблематика потребує подальшого ґрунтовного наукового розгляду, зокрема в аспекті аналізу та адаптації кращого зарубіжного досвіду організації та функціонування систем безоплатної правничої допомоги. Порівняльно-правовий аналіз міжнародних моделей дозволить виявити ефективні механізми забезпечення доступності послуг, визначити перспективні напрями вдосконалення національного законодавства та практики його застосування як в умовах воєнного стану, так і в післявоєнний період.

1. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

2. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/366-2021-%D1%80>.

3. Чепік-Трегубенко О. Принцип верховенства права у діяльності центрів з надання безоплатної правничої допомоги: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. Спеціальний випуск № 1 (138) «Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану». С. 50-56. 10.32782/2078-3566/2025-5-8.

4. Чепік-Трегубенко О., Лазарян А. Забезпечення верховенства права як умова вступу України до ЄС: загальноправовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 4. С. 62-68. URL : <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-07>.

5. Airey v. Ireland, No. 6289/73, Європейський суд з прав людини, рішення від 9 жовтня 1979 р. // HUDOC. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57504>.

6. Chepik-Trehubenko O., Petrychenko K. To the issue of efficiency and restrictions on the activities of public authorities under the legal regime of martial law. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2. С. 104-110. URL : <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-2-13>.

Вікторія МАДАЛИЦЬ

аспірант кафедри теорії держави
та права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

СВОБОДА ВИБОРУ ОСОБИ ТА СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ

Реалізація автономії особи у соціальній сфері становить одну з визначальних ознак сучасної демократичної та соціальної держави. Йдеться про можливість індивіда самостійно визначати способи здійснення своїх соціальних прав – права на працю, соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, достатній життєвий рівень – у межах, гарантованих конституційним і міжнародним правом. У період воєнного стану зміст та обсяг цієї свободи зазнають істотного впливу об'єктивних безпекових чинників, адже соціальна функція держави трансформується відповідно до викликів збройної агресії: бюджетні пріоритети зміщуються у бік оборони, зростає кількість соціально вразливих осіб, а механізми реалізації соціальних гарантій набувають спеціального, інколи спрощеного чи централізованого характеру. За таких умов особливої актуальності набуває наукове осмислення